

მეღვინეობის ტრადიციები და მარან-სანანახლები აჭარაში

აჭარის გეოგრაფიული გარემო და განსხვავებული რელიეფი განსაზღვრავს მთისა და ბარის საცხოვრებელი კომპლექსის ტრადიციებს. აჭარის მთისა და ბარის დასახლებებს შორის, საცხოვრებელი კომპლექსების ვერტიკალურ-ჰორიზონტული პრინციპით დაყოფის შედეგად, გამოარჩევენ რამდენიმე ზოლს და აჭარულ, ლაზურ და ოდა-სახლის ტიპის საცხოვრებლებს. მეურნეობის ტრადიციული სახეები გავლენას ახდენს თითოეული ზოლისათვის დამახასიათებელი საცხოვრებელი ტიპის ჩამოყალიბებაზე. ქვემო აჭარაში გავრცელებული მინათმოქმედება, ხოლო ზემო აჭარაში გავრცელებული მესაქონლეობა განაპირობებს საცხოვრებლის განსხვავებულ ფუნქციურ გადაწყვეტას. აჭარის მთის ზონაში (სამხრეთ-აღმოსავლეთი ზონა, ქობულეთის მთიანი ხინოს დასახლება) დადასტურებული საცხოვრებელი სახლები ქმნის რთულ კომპლექსს, რომელშიც სხვადასხვა დანიშნულების საცხოვრებელი და სამეურნეო სათავსებია გაერთიანებული: ხალხამი, ახორი, საცხოვრებელი ნაწილი და თავანის სართული ზამთრის ბელისთვის. აჭარული სახლისათვის დამახასიათებელია კომპლექსის ვერტიკალური ორგანიზაცია და საცხოვრებელი ფართის სეგმენტაცია დერეფნის ორ მხარეს განლაგებული ოთახებით, რომელშიც გამოიყოფოდა საუფროსო სახლი და სამზარეულო, ახალდაქორწინებულთა ოთახი, პროდუქტების შესანახი „სარძიე“ სათავსი და მორთულობით გამორჩეული სტუმრის ოთახი „მეიდან-ოდა“ (რობაქიძე, 1960: 20).

აჭარის საცხოვრებლის მეორე ზონაში ახორის ნაცვლად მარანი ან სამეურნეო ტიპის სათავსია, რაც მინათმოქმედების, მევენახეობა-მელვინეობის ტრადიციული დარგების დომინანტურობას ადასტურებს. ქედა-ხელვაჩაურის ზონაში წარმოდგენილი აჭარული ტიპის საცხოვრებელი სახლები ნაგებია შერეული მასალით. ამავე ზოლში გავრცელებულია აჭარული სახლის გეგმის მქონე ე.წ. ციხე-სახლები, რომელთაც ახასიათებთ ქვითა და კირხნარით ნაგები პირველი სართულის პალატები ბუხრებითა და ხეობებისაკენ მიმართული, ზოგჯერ სათოფურების მსგავსი, თაღოვანი სარკმლებით. ამავე ზონაში საკარმიდამო კომპლექსთან დაკავშირებულია ქვითკირით ნაგები მარნები, კლდეში ნაკვეთი და ნაშენი სანახლები, კერამიკული ქვევრები, რაც მელვინეობის მრავალსაუკუნოვან ტრადიციას ადასტურებს.

საქართველო მევენახეობის წარმოშობისა და განვითარების ძირძველი ქვეყანაა. მევენახეობა-მელვინეობას ყველა კუთხეში ყოფა-ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს და აჭარაც, ამ მხრივ, არ არის გამონაკლისი (კახიძე, 2009: 213). ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავდა, რომ აჭარისწყლის ხეობა იყო „ვენახოვანი, ხილიანი, მოსავლიანი, თვინიერ ბრინჯ-ბამბისა, ყოვლითა მარცვლითა“ (ვახუშტი, 1941: 134). დასავლეთ საქართველოში უმეტესად მაღლარი ვენახი უნდა ყოფილიყო გაბატონებული. აჭარაშიც ბათუმის, გონიოსა და ერგეს აღწერაში ვახუშტი მოიხსენიებს მაღლარ ვენახს და გემოვნური თვისებებით გამორჩეულ ღვინოს: „ღვინო კეთილი, მსუბუქი და შემრგო, გემოიან-სუნიანი მრავლად“ (ვახუშტი, 1941: 176). ვაზის მაღლარი ჯიშების შესახებ ცნობები მოიპოვება თ.სახოკიას, გ.ყაზბეგის, ივ.ჯავახიშვილის, ნ.კახიძის და სხვათა ნაშრომებში. მსგავსი ვითარება დადასტურებულია შავშეთში, კლარჯეთში, იმერხევში, არტანუჯში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (კახიძე, 2009: 313). აჭარაში გავრცელებული მაღლარი ჯიშის ვაზი გენეტიკურად დაკავშირებულია ველურ ვაზთან, რომელიც

საქართველოს ბევრ კუთხეშია დაფიქსირებული. აჭარა უკავშირდება კულტურული ვაზის ფორმირების იმ არეალს, რომელიც მოიცავს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ას-პინძისა და ადიგენის მხარეს, სადაც დღესაც ცოცხლობს გიგანტური ვაზის ხეები (კახიძე, 2009: 314).

ვაზისათვის აჭარაში გამოიყენებოდა მალალხეებიანი ფერდები, რომელზეც გაშენებული იყო თხმელა, ცხემლა, ლეკი, ნაბლი და სხვ. ფართოდ გავრცელებული ჩხავერის ჯიშისთვის საუკეთესოდ ითვლებოდა ლეკის ხე. ეს ხეები ბუნებრივად იზრდებოდა ან საგანგებოდ ირგვებოდა ეზო-კარმიდამოს, გუბის, სახნავ-სათესების ირგვლივ, ღელეების პირას. აჭარის კლიმატური პირობებიც ხელს უწყობდა მალლარი ვენახის გაშენებას, რადგან მალალი ვაზი მეტად იტანს მკაცრ და ყინვიან ზამთარს, ვიდრე დაბალი ჯიშები (კახიძე, 2009: 313). აჭარაში სულ გამოვლენილია ადგილობრივი და შემოტანილი შავ-წითელი და თეთრი მალლარი ვაზის 70-მდე ჯიში.¹³ მაჭახლის ხეობის მასალების მიხედვით, შედარებით დიდი ადგილი ეკავა ჩხავერის მოშენებას, რომლის წილი მეღვინეობაში დიდი ყოფილა (კახიძე, 2009: 313; კახიძე, 1979: 46). მალლარი ვაზი დიდი რაოდენობით ხარობდა ეკლესია-მონასტრების მიდამოებში. მალლარი ვაზის ჯიშები დასტურება მაჭახლის ხეობაში ქვითკირით ნაშენი საწინახელების ტერიტორიზე (კახიძე, 2009: 313-318).

აჭარის მევენახეობა-მეღვინეობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლისას ორი პერიოდი გამოიყოფა: 1. უძველესი პერიოდიდან ოსმალთა ბატონობამდე; 2. ოსმალთა ბატონობის პერიოდი (XVII-XIX სს). ოსმალთა ბატონობამ აჭარასა და სამცხე საათაბაგოში მევენახეობასა და მეღვინეობაზე უარყოფითი გავლენა იქონია – მევენახეობა დაკნინდა,

---

¹³ აჭარაში დადასტურებული ვაზის ჯიშებია: კოლომა, ჩხავერი, ხარისთვალა, ცხენიძუძუ, შავშურა, კლარკული, ხოფავერი, საკმიელი, ლივანური, მისკეთი, ქვაბთური, ბურძღლა, ტყისყურძენა, დულდო, ბოსტნური, ჩიტაყურძენა და სხვ.

მელვინეობა კი თითქმის მთლიანად მოისპო. ოსმალთა ბატონობის დროს მელვინეობა-მევენახეობის დაცემა, უმთავრესად, რელიგიური და სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორებითაა განპირობებული.¹⁴

ამ დარგის განვითარებას, ვაზის ჯიშებთან ერთად, ადასტურებს ქვემო და ზემო აჭარაში მოღწეული კლდეში, ქვის მოზრდილი ლოდებში ნაკვეთი, ასევე, ქვითკირით ნაგები ან კლდის მასივებთან მიშენებული, ნანილობრივ ქვითკირის საწნახლები, ქვით ნაგები მარნები, მინაში ჩაფლული სხვადასხვა ტევადობის ქვევრები, ზეპირსიტყვიერი ცნობები, ტერმინოლოგიური მონაცემები და სხვ. (კახიძე, 2009: 414).

აჭარის ტერიტორიაზე გამოვლენილ მევენახეობასთან დაკავშირებულ ნაგებობებს შორის უძველესი უნდა იყოს ძვ.წ. III საუკუნით დათარიღებული ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ზენითის ქვაში ამოკვეთილი საწნახელი

---

¹⁴ ოსმალები მიმართავდნენ სხვაგვარ მეთოდებს, ვიდრე ვაზის აჩეხვას. ისლამის სარწმუნოება კრძალავდა ღვინის დაყენებასა და მოხმარებას და არა მევენახეობას. ზემო და ქვემო აჭარისა და ბათუმის ლივების შესახებ არსებული დავთრებით (XVI-XVIII სს.) ირკვევა, რომ მოსახლეობა იხდიდა დიდ გადასახადს ყურძნის ბადაგზე, რომელიც ცხოვრების ერთ-ერთ სახსარს შეადგენდა. ეკლესიამონასტრების დახურვასთან ერთად ისპობა ღვინის დაყენების ტრადიცია, რადგან ისინი იყვნენ ღვინის მომხმარებლები. თუმცა ამ პერიოდში არამუსლიმანი მოსახლეობა მაინც მისდევს ღვინის დაყენებას. ასევე, ამ პერიოდში ცნობილია ყურძნითა და მისი პროდუქტებით ვაჭრობის ფაქტი. XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისში დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში გავრცელდა ვაზის სხვადასხვა დაავადებები. თითქმის მთლიანად განადგურდა ადგილობრივი მაღლარი ვაზის ჯიშები, შემოტანილ იქნება ახალი ჯიში „ადესა“, რომელიც დაავადების მიმართ უფრო გამძლე აღმოჩნდა. აჭარის მოსახლეობის ყოფაში ყურძენსა და მის პროდუქტებს მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა, ძირითადად იკრძალებოდა ღვინის დაყენება და მოხმარება. ყურძნის წვენიდან ამზადებდნენ ტკბილ დასალევს – ხარდალს და მას ღვინის მაგივრად ხმარობდნენ. აჭარაში მზადდებოდა ბაქმანი, ლეჩერი, ყურძნის ფაფა (ფელამუში), ჯანჯუხი, ჩირი და სხვ.

(ხახუტაიშვილი, 1982: 42-43; კახიძე, სურმანიძე, ნაგერვაძე, 2016: 65-70).¹⁵ ნავისებურად მომრგვალებული ფორმის მონოლითური სანნახელი ამჟამად დაქანებულ ფერდსაა შერჩენილი (სურ. 1-3). ზენითის სანნახლის ღრმულები წარმოადგენდა ყურძნის სანნეხ და წვენის დასაგროვებელ ავზებს, რომლებიც ერთმანეთთან სპეციალური ღარით იყო დაკავშირებული. სავარაუდოდ, თავდაპირველად ორივე ნაწილი ერთიანი მონოლითური ქვისაგან იქნებოდა გამოკვეთილი, თუმცა ამჟამად ისინი ერთმანეთს დაშორებულია. ანტიკურ-ელინისტური ტიპის სანნახლების მსგავსად, ფართო სანნეხი ავზი ისარნასთან, ტკბილის მოსაკავებელ ავზთან შედარებით ნაკლებად ღრმაა. სანნეხ ავზს განიერი ლოდის ერთ მხარეს გააჩნია ნახვრეტი, ხოლო მეორე მხარეს ღრმა ჭრილი, რომელიც კედლის მთელ სისქეს მოიცავს. სანნახელში მოთავსებული იქნებოდა ოწინარები (ბერკეტები) და წნეხი, რომლითაც ღვინის დაწურვა ხდებოდა.¹⁶ ზენითის სანნახელი, აჭარის ტერიტორიაზე გამოვლენილ ნიმუშებს შორის, გამოირჩევა დიდი ზომებით, მონოლითურობით, უხეშად მომრგვალებული, ხისტი ფორმებითა და მასიურობით, რაც

---

¹⁵ იგი მდებარეობს სოფლის ერთ-ერთ უბანში „საჭნახელში“. მისი სიგრძე 8 მ, სიგანე 3, სიღრმე 1 მ, ხოლო ღართან 0,20-30 მ. სოფელი ზენითი უძველესი ხანიდანაა დასახლებული, რასაც ადასტურებს აქ აღმოჩენილი და ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში დაცული ბრინჯაოს ეპოქის განძი – ძვ.წ. II ათასწლეულის ბრინჯაოს სამი ცული, ბრინჯაოსა და სპილენძის სამეურნეო იარაღები.

¹⁶ სანნახლის მახლობლად შემორჩენილი მონოლითური ქვის ნატეხები შესაძლოა სანნახლის კომპლექსთან იყო დაკავშირებული. სანნახლის მიმდებარე ფერდობზე სავარაუდოდ ვაზი იქნებოდა გაშენებული, შესაძლოა ადგილობრივები ენეოდნენ ღვინის სავაჭრო წარმოებასაც, რომელსაც ჰქონდა საკულტო-რელიგიური ფუნქციაც. ზენითის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია დიდი ზომისა და მოცულობის ქვევრები, ჩაქვისწყლის ხეობაში კი თითქმის ყველა სოფელში შემორჩენილია უძველესი პერიოდის ღვინის მარნის ნაშთები. სოფლის მცხოვრებთა გადმოცემით ზენითის სანნახლის მიდამოებში, ფერდის ქვემოთ არსებული ქვევრების ნაშთები განადგურდა თურქთა შემოსევების დროს.

თავის მხრივ მიაწინებს მის არქაულობას. საწნახლის დათარიღებასთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული (ხახუტაიშვილი, 1982: 42-43; კახიძე, მამულაძე, 2016: 113-114).¹⁷ ზენითის საწნახლის უახლოეს პარალელს წარმოადგენს უფლისციხის „თახჩებიანი დარბაზის“ სამხრეთით, კლდეში ნაკვეთ დარბაზში გამოკვეთილი ორი საწნახელი, რომლებიც აღნაგობით დიდად განსხვავდება შუა საუკუნეებისა და თანამედროვე ქართული საწნახლები-საგან. უფლისციხის საწნახლები მსგავსებას იჩენს ყირიმში აღმოჩენილ ძვ.წ. III-II სს-ით დათარიღებულ საწნახლებთან. უფლისციხის საწნახლები ძვ.წ. IV-II საუკუნეებითაა დათარიღებული. ასეთი ტიპის საწნახლები ქართლში ახ.წ. IV-V საუკუნეებამდე გვხვდება. პალესტინის ქართული მონასტრის გათხრების მასალებით ჩანს, რომ IV-VI საუკუნეებში შუა საუკუნეების საქართველოში საწნახლის ახალი ტიპი ვრცელდება, რომლის მსგავსი გვხვდება ვარძიის, უფლისციხის (სალიზვარის ხევი), გურიის (ოზურგეთის), ქვემო ქართლის ნიმუშებში. უფლისციხის შუა საუკუნეების საწნახელი, რომელსაც დ.ხახუტაიშვილმა „სალიზვარული ტიპი“ უწოდა, უფრო რთული აღნაგობისაა, ვიდრე ანტიკური საწნახელი. იგი შედგება საწნახლის, თალარის/ისარნისა და ბერკეტიანი საქაჯავისაგან (ჭაჭის საწნეხი), რომელიც საწნახლის გვერდზეა განთავსებული. ზენითისა და უფლისციხის ანტიკური ტიპის კლდეში ნაკვეთი საწნახლები საქართველოში აღმოჩენილ ამ დანიშნულების ნაგებობათაგან ერთ-ერთი უძველესია (ხახუტაიშვილი, 1982: 42-43, სურ. 21,39; ბოხოჩაძე, 1963: 94-97, ტაბ., I-9, II-3). ზენითის საწნახელი ძვ.წ. IV-III საუკუნეებით თარიღდება და მევენახეობა-მელვინეობის განვითარების უძველეს ტრადიციებზე მეტყველებს. ვაზის კულტი დას-

---

¹⁷დ.ხახუტაიშვილი, ლ.ბოხოჩაძე ზენითის საწნახელს ანტიკური ხანის ძეგლად მიიჩნევს, ა.კახიძე, შ.მამულაძე ზენითის და ზოგადად, აჭარაში დადასტურებულ ყველა საწნახლს განვითარებული შუა საუკუნეების ძეგლებად მიიჩნევენ.

ტურდება ფიჭვნარს, ციხისძირის, კოხის ანტიკური ხანის ნა-
მოსახლარებზე (ხახუტაიშვილი, 1982: 42-43, სურ. 21,39).¹⁸

სანნახლის ასაგებად გამოყენებული მასალის მიხედვით, საქართველოში დადასტურებულია 4 სახეობა: ხის, კლდეში ნაკვეთი მთლიანი სანნახლები, კერამიკული ფილებითა და ჰიდრავლიკური ხსნარით ნაგები და ქვითკირის სანნახლები (ბოხოჩაძე, 1963: 83-84; დილმელაშვილი, 2020: 33). ამათგან ყველაზე ადრეულია ხის სანნახლები, რომელიც დაფიქსირებულია ძვ.წ. IV-III საუკუნეების ციხიაგორას სატაძრო კომპლექსის მარანში (დილმელაშვილი, 2020: 33; ცქიტიშვილი, 2003: 17). კერამიკული ფილებითა და ჰიდრავლიკური ხსნარით ნაგები, II-III საუკუნეებით დათარიღებული ორგანოფილებიანი სანნახელი დასტურდება მცხეთის სამეურნეო უბანში კარნისისხევში (დილმელაშვილი, 2020: 33).¹⁹

განვითარებულ შუა საუკუნეებში გავრცელებული სახეა კლდეში, მონოლითურ ქვის ლოდში ნაკვეთი სანნახელი, რომელიც ხასიათდება წაგრძელებული სწორკუთხა ფორმებით,

---

¹⁸ ზენითის სანნახელი ამჟამად დაზიანებულია, მონოლითის შუა ნელში ღრმა ბზარია, რაც დაშლის საშიშროებას ქმნის. აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის სააგენტოს დაკვეთით 2022 წელს შესრულდა ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი. ჩვენი ამ თემით დაინტერესებაც სწორედ აღნიშნული ნიმუშის კვლევით იყო განპირობებული. პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებულია სანნახლის მდებარეობის დაფიქსირება, ბზარების გამაგრება, სანნახლის ავთენტური, მონოლითური, არქაული ფაქტურის შენარჩუნება, ქვის სიმკვრივისა და მდგრადობის ლაბორატორიული კვლევა და დაცვის მეთოდების შემუშავება, სანნახლის მიმდებარე ტერიტორიის არქეოლოგიური დაზვერვა და ტერიტორიის ადაპტირება ძეგლის ვიზუალური აღქმისათვის. რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტის ავტორი არქიტექტორ-რესტავრატორი ნ. ინკვირველი.

¹⁹ ყურძნის პირველადი დაწურვისათვის აგებული იყო ჰიდრავლიკური ხსნარით ნაგები, იატაკ მოკირწყლული შემოზღუდული მოედანი, რომლიდანაც ჭაჭა გადაჰქონდათ კერამიკული ფილებით ნაგებ აბაზანისმაგვარ ნაგებობაში, ორივე ნაწილიდან კი, დაწურული სითხე თიხის მილებით გადაჰქონდათ ქვევრებში.

მას უკვე აღარ გააჩნია აუზი, რომლის დანიშნულებას ასრულებს სპეციალური ჭურჭელი – თაღარი. მაგალითად, პალესტინის ახ.წ. IV საუკუნით დათარიღებული სანნახელი (ბოხოჩაძე, 1963: 92). განვითარებული შუა საუკუნეების კლდეში (ქვის ლოდში) ამოკვეთილი სანნახლები დადასტურებულია მტკვრის ხეობაში, მესხეთ-ჯავახეთის ტერიტორიაზე. ზოგჯერ სანნახლები დაკავშირებულია საცხოვრებელ და სამურნეო კომპლექსებთან და წარმოადგენს მარნის ან სათავსოს ნაწილს. ასეთია ვარძიის გამოქვაბულის კომპლექსში დაცული სანნახლები და საქაჯავები (XII-XIII სს.), ჭაჭკარის ბაღების კლდეში ნაკვეთი სანნახლები (XI-XII სს.), ფიას სანნახელი, რომელიც ნაკვეთია რელიეფის შესაბამისად საფეხურებად და სხვ. (ბოხოჩაძე, 1963: 93-94).

კლდეში, ქვის ლოდში გამოკვეთილი შუა საუკუნეების სანნახელის ნიმუშია ქედის მუნიციპალიტეტის სოფელ ოქტომბერში, მდინარე აკავრეთას ხეობაში დადასტურებული სანნახელი (სურ. 4). ბუნებრივ ქვის მასივში ამოკვეთილ სწორკუთხა ფორმის ავზს გააჩნია წვესადინარი და ფოსოები ხის ძელებისათვის²⁰ (კახიძე, მამულაძე, 2016: 115, ტაბ. 198/2). ასეთივე ტიპისაა მდინარე აჭარისწყლის მარცხენა სანაპიროზე, კლდოვან მონოლითში გამოკვეთილი კორომხეთის (ქედა) ორგანყოფილიანი სანნახელი (სურ. 5), რომელსაც გააჩნია სწორკუთხა ავზი და მომგვალეული ფორმის ისარნა²¹ (კახიძე, მამულაძე, 2016: 115, ტაბ. 199/2). ასევე, შუა საუკუნეების ორგანყოფილებიანი სანნახელი შემორჩენილია სოფელ ზუნდაგაში (ქედა), რომელიც წაგრძელებული ფორმის სწორკუთხა ავზისა და კვადრატულთან მიახლოე-

---

²⁰ სოფელ ოქტომბრის სანნახლის ზომები: 3,5x2,3 მ, სიმაღლე, დაახლოებით, 70-90 სმ.

²¹ კორომხეთის სანნახლის ავზის ზომები: სიგრძე – 2,6, სიგანე – 87-93 სმ, სიღრმე – 81-93 სმ.

ბული ისარნისაგან შედგება.²² ნრიული ფორმის სადინარი ხვრელი ისარნის მხარეს ღარისებრი შვერილით ბოლოვდება (სურ. 6). საწნახელს, უკანა კედლის მონაკვეთში, ჭაჭის საქაჯავის ძელისათვის ფოსო აქვს გამოკვეთილი, წვიმისა და ნაჟური წყლებისაგან დასაცავად კი, ჩრდილოეთ და ნაწილობრივ აღმოსავლეთ მხარეს, ღარი აქვს დატანებული (კახიძე, მამულაძე, 2016: 116). განვითარებული შუა საუკუნეების კლდეში ნაკვეთ საწნახლის ტიპს მიეკუთვნება ყოროლისთავის საწნახელი, რომელიც წაგრძელებული მართკუთხა ფორმის, დაახლოებით 1 მ სიღრმის ავზისა და მომცრო კვადრატული ისარნისაგან შედგება (სურ. 8). უსწორმასწორო ქვის მონოლითში ამოკვეთილი საწნახელი გამოირჩევა მეტ-ნაკლებად მონესრიგებული გეომეტრიული ფორმებითა და კვეთის ოსტატობით.

შუა საუკუნეების საწნახლების გადანყვეტაში მნიშვნელოვანია მათი დანიშნულების პრაგმატული ხასიათი, ფორმის შედარებითი ერთგვაროვნება. ყურძნის საწნახ ავზებს, უმთავრესად, გამოარჩევს სწორკუთხა ფორმები და მომცრო ისარნები. მათი შედარება ადასტურებს, რომ განხილული ნიმუშები საერთო ზომებს ემყარება, თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, ქვის ფორმები, კედლის სისქე, სიმაღლე და ავზის მოყვანილობაც სხვადასხვა ნაწლებში ცვალებადია. საშუალო მაჩვენებლების გათვალისწინებით, შუა საუკუნეების წარმოდგენილი ნიმუშების ავზის სიგრძე 2-3 მეტრზე მეტიც შეიძლება იყოს, სიგანე – 1-2,5 მეტრამდე, სიმაღლე კი 1 მ საზღვრებში მერყეობს. თუმცა, აჭარაში შემორჩენილი შუა საუკუნეების საწნახლის ზოგიერთი ნიმუში წაგრძელებული სწორკუთხა ავზებით, კვადრატული ან მასთან მიახლოებული ფორმის ისარნებით, შედარებით მომცრო ზომებით, მასა-

---

²² ზუნდაგას საწნახლის ავზის შიდა ზომებია: სიგრძე – 2,07 მ, სიფართო თავთან დასავლეთით – 1 მ, საპირისპირო მხარეს, აღმოსავლეთით – 95 სმ. სიღრმე უკანა კედელთან – 95 სმ, წინა კედელთან – 45 სმ.

ლის შეგრძნებით, მეტ-ნაკლებად ოსტატური კვეთითა და მოწესრიგებული გეომეტრიული სილუეტებით ხასიათდება (ზუნდაგა, ყოროლისთავი).²³

ქვითკირის საწნახლების გაჩენა ადრეულ შუა საუკუნეებს უკავშირდება, თუმცა უფრო მასიურ ხასიათს განვითარებულ შუა საუკუნეებში იძენს. ადრინდელი შემთხვევა დადასტურებულია ნეკრესის ნაქალაქარზე „ნაგებებში“ აღმოჩენილ მარანში, რომელიც წარმართული პერიოდის ნაგებობის გადაკეთების შედეგადაა მიღებული (დიღმელაშვილი, 2020: 33). ქვითკირის საწნახლები დასტურდება განვითარებული შუა საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში და დასავლეთ საქართველოს აჭარის რეგიონში (ბოხოჩაძე, 1963: 81-99; კახიძე, მამულაძე, 2016: 113-117).

აჭარაში შუა ფეოდალური ხანიდან გვხვდება ქვითკირით ნაშენი საწნახლები (ორცვა, ახო, აქუცა, სხალთა, ჭვანა, ზედა ჩხუტუნეთი და სხვ.). გამორჩეულია სოფელ კირნათში შემორჩენილი შუშანეთის კომპლექსი, რომლის შემადგენლობაში შედის საწნახელი, სატრაპეზო და მცირე ზომის ეკლესია (სურ. 7). ნაგებობები ხელოვნურად შექმნილ ტერასაზეა განლაგებული. მკვლევრები ფიქრობენ, რომ თავდაპირველად აუგიათ საწნახელი, ხოლო შემდეგ მიუშენებიათ სატრაპეზო და საყდარი. კარგად შემორჩენილი საწნახლის აღმოსავლეთი კედელი მინის ჩამოჭრილ ბაქანზეა მიშენებული. საწნახელი, ფაქტობრივად, წარმოადგენს დახურულ, ცალ მხარეს მოზრდილი თაღოვანი ღიობით გახსნილ სათავსს ოდნავ შეისრული ფორმის კამაროვანი გადახურვით, დუღაბისა და ჰორიზონტალური ნიჟარის მქონე ქვებით ნაგები კედლებით. საწნახლის შიდა კედლები მოთეთრო დუღაბის ფენითაა შელესილი. იატაკის დონეზე დატანილია ისარნასთან

---

²³ აღნიშნული ზოგადი ნიშნების მუხედავად, საწნახლების ტიპებისა და ფორმების უფრო მკაფიოდ გამოსაკვეთად, აჭარის რეგიონში შემორჩენილი შუა საუკუნეების საწნახლების შესახებ უფრო ფართო კვლევაა ჩასატარებელი.

დამაკავშირებელი ტკბილის გამოსასვლელი ხვრელი. საწნახელი წარმოადგენს მონოლითურ ნაგებობას, რომლის სიგრძე 6,65 მ-ია, სიგანე – 3,45 მ. თვითონ აბაზანის სიგრძე – 2,2 მ, სიგანე – 1,05 მ, სიღრმე – 80 სმ. წინა საფასადე ხედის საერთო სიმაღლე 3,5 მ-ია. საწნახლის დასავლეთ კედელზე მიშენებული სატრაპეზო თითქმის საძირკვლს დონემდეა მორღვეული (მისი ზომებია: სიგრძე – 4,62 მ. სიგანე – 6,5 მ). სატრაპეზოზე მიშენებული უნდა ყოფილიყო პატარა ზომის საყდარიც (ზომით 6,5X5,8 მ), რომელიც, ასევე, საძირკვლის დონემდეა დანგრეული (კახიძე, მამულაძე, 2016: 116; დიღმელაშვილი, 2020: 35). ადგილობრივი მცხოვრებლების გადმოცემით, საწნახლის წინა ეზოში დაფლული იყო ქვევრები. საფასადო კედელი ხასიათდება ჰორიზონტალური რიგების დაცვით, კუთხეებმოსწორებული ქვების მეტ-ნაკლებად მჭიდრო განლაგებით, საგანგებოდ თალის მრუდისათვის შერჩეული შვეული ფორმების ქვების დიაგონალური წყობით. კამარა ამოყვანილია მომცრო ზომის ქვებით. კამარის ოდნავ შეისრული ფორმის გამო, მიწის მხარეს მიდგმული კედელი თაღოვანი ლუნებით სრულდება. ამ მხარეს კედლის ქვედა ნაწილი წინ წამოწეულია და ჰორიზონტალურ საფეხურს ქმნის. ამავე მონაკვეთში დატანილია სწორკუთხა ნიშა და ოთხკუთხა და მომრგვალებული ფორმის ორი ღრმა ფოსო. საწნახლის კედელ-კამარები შელესილია მოთეთრო ფერის კირხსნარით. ქვითკირის კედლები დულაბის ფენითაა ნაგები. საწნახლის ავზის კედლები სწორგვერდაა. მცირე ზომის თითქმის კვადრატული ისარნა სწორგვერდა ქვებითა და დულაბის თხელი ფენითაა ნაგები. ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში საწნახლები დაკავშირებული იყო როგორც საერო, ასევე საეკლესიო სამეურნეო შენობებთან და წარმოადგენს ან ცალკე ღია ცის ქვეშ მდგომ ან მარანში ჩართულ ნაგებობას. შუშანეთის მსგავსად, საეკლესიო ნაგებობაზე მიშენებული ქვითკირის ორნაწილიანი საწნახელი გააჩნია სოფელ მსხალგორის VII საუკუნის ბაზილიკას, რომელიც X საუ-

კუნეშია მიშენებული აფსიდის კედელზე ეკლესიის ფუნქციონირების პერიოდში (დიღმელაშვილი, 2020: 32-32).²⁴ ანალოგიური ნიმუშია ძველი გავაზის ადგილ კოპალეზე დადასტურებული ორნაწილიანი სანნახელი, რომელიც, ასევე მცირე სამლოცველოზეა მიდგმული. ისტორიულ შავშეთში, ასპანიძეთა საგვარეულოს მიერ XIII საუკუნეში აგებულ ბალვანას სამონასტრო კომპლექსში, სანახევროდ კლდეში ნაკვეთ და ნაწილობრივ აგებულ ორსართულიან მინაშენის მქონე ეკლესიას ერთვის სამეურნეო ნაგებობა და საცხოვრებელი კოშკი. ეკლესიის ეკვდერის ჩრდილოეთით მდებარე მარნის აღმოსავლეთი ნაწილი უჭირავს კლდეში ნაკვეთ ერთგანყოფილებიან სანნახელს, დასავლეთი კი ქვევრებს (გელაშვილი, 2016: 106-108). საეკლესიო ნაგებობებთან მარან-სანნახლების გამართვა ეკვდერში დაკრძალულთა პარაკლისისათვის საჭირო ღვინის დაყენების საჭიროებით იყო განპირობებული. მსხალგორის და ბალვანას შემთხვევაში სანნახლების არსებობა, გარკვეულწილად, უნდა უკავშირდებოდეს საალაპო დანიშნულებას (მსახლგორის ბაზილიკის სამხრეთ გალერეაში სამარხია გამართული), ასევე, ამ ღვინისვე გამოყენებას ლიტურგიული დანიშნულებით (დიღმელაშვილი, 2020: 32-42). შუშანეთის კომპლექსშიც სანნახლის ჩართვა ანალოგიურ პროცესთან უნდა იყოს დაკავშირებული, თუმცა ამ საკითხის კვლევა ღრმა არქეოლოგიურ შესწავლას საჭიროებს.

ქვითკირის სანნახლებში ორი ძირითად ქვეტიპს გამოარჩევნ: პირველ ტიპს წარმოადგენს გვერდებდაქანებული და ძირმევიწროებული სანნახელი ფსკერთან დატანილი წვენის სადინარი ხვრელით და თიხის წვენსადინარი მილით. ასეთი სანნახლები, ნამოსახლარების თანმხლები არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ადრეული (ნეკრესი) და განვითარებული (გავაზი, იყალთო, ახალი ჟინვალი, წობენი, არტოზანის კომპლექსი, მატანის მლაშეების ნამოსახლარი, ფშავის არაგ-

---

²⁴ სანნახელი მიშენებულია X საუკუნეში განხორციელებული სარეაბილიტაციო სამუშაოების დროს.

ვის ხერთვისი დევებიანი, ალავერდის მონასტერი და სხვ.) შუა საუკუნეებით თარიღდება. მეორე ტიპის საწნახლები, სწორგვერდიანი და ძირშეუვიწროებელი თიხის წვენსადინარი მილით, დასტურდება გვიანი შუა საუკუნეების ძეგლებზე: ახმეტა, ხაშმი, უჯარმა, მატანი და სხვ. (ჭილაშვილი, 1975: 21-26; რამიშვილი, 1974: 147; დიღმელაშვილი, 2020: 33-34). შუშანეთის საწნახლის თარიღის დადგენა არქეოლოგიური მასალების გათვალისწინების გარეშე რთულია, თუმცა, საწნახლის ფორმისა და სამშენებლო ტექნიკის მიხედვით, იგი გვიანი შუა საუკუნეების (XV-XVII სს) ნაგებობად შეიძლება მივიჩნიოთ.

აჭარაში დადასტურებულია ნახევრად კლდეში ნაკვეთი და ქვითკირით ნაგები საწნახლები. ასეთია ნაწილობრივ კლდის სიღრმეში განთავსებული სოფელ მერეს საწნახელი (სურ. 9). მართკუთხა ავზის ერთი კედელი კლდეს ეკვრის, დანარჩენი კედლები ფიქალი ქვებითა და მოთეთრო ფერის დულაბითაა ამოყვანილი. ქვის ფორმები და წყობა უსწორმასწოროა. გრძივ კედელს, კლდის მხარეს, ჭაჭის საქაჯავი ძელისათვის ფოსო გააჩნია. ავზის სწორგვერდა ფორმის შიდა კედლებიც შელესილი იყო დულაბის ფენით.

სოფელ ზედა ჩხუტუნეთში შემორჩენილია ქვითკირით ნაშენი ჭონჭყოს (ნაგერვაძეების) საწნახელი, რომელიც კლდის მოზრდილი ქვებითა და დულაბის სქელი ფენითაა ნაგები (სურ. 10). აქაც, ისევე როგორც მერეს შემთხვევაში, საწნახელი თითქოს კლდის სიღრმეშია საწნახევროდ შედგმული, რაც მოწმობს, რომ მაჭახლის ხეობაში კლდის ქვებით ნაგები ქვითკირის საწნახლების გამართვის გარკვეული ტრადიცია არსებობდა. საწნახლის თავისებურებას შეადგენს სწორგვერდებიანი მართკუთხა ფორმის ავზი ისარნასთან დამაკავშირებელი ხვრელითა და ჭაჭის საქაჯავისათვის განკუთვნილი ფოსოებით. მაჭახლის ხეობაში ანალოგიური ტექნიკით – კლდის ქვებითა და დულაბის ფენებით არის ნაგები ნა-

ხევრად კლდეში ნაკვეთი მართკუთხა სწორგვერდიანი ავზების მქონე ჯანაურასა და ძნელაძეების საწნახლები.

ცალკე, ღია ცის ქვეშ საწნახლების არსებობა განპირობებულია ყურძნის წვენი სასარგებლო თვისებების შენარჩუნების აუცილებლობით და ამიტომ საწნახლები, ძირითადად, იმართებოდა ვენახის სიახლოვეს (ძველი გავაზი, მსხალგორი, მატანი). საწნახელთა ორნამენტიანობა სხვადასხვა ჯიშისა და ფერის ყურძნის დანურვის სპეციფიკას ეფუძნება (ჭილაშვილი, 1975: 21-26; დიდმელაშვილი 2020: 34).

ამდენად, განვითარებული შუა საუკუნეების აჭარაში გავრცელებული იყო კლდეში, ქვის ლოდში გამოკვეთილი, ასევე, ქვითკირით ნაგები ან ნახევრად კლდეში გამოკვეთილი ქვითკირის კედლების მქონე საწნახლები (ქედის მუნიციპალიტეტი – ზუნდაგა, კოკოტაური, ახო, აქუცა, ბზუბზუ, ორცვა, ძენწმანი, კორომხეთი, მახუნცეთი; ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი – ზედა ჩხუტუნეთი, ჩიქუნეთი, ცხემლარა, ხერთვისი, ქედ-ქედი, შუშანეთი, ორთაბათუმი, მერე, ჯანაურა, ჭონჭყო და სხვ.), რომლებიც შეიძლება დაკავშირებული იყოს როგორც საეკლესიო, ასევე, საერო ნაგებობებთან, ან განთავსებულ იქნას განცალკევებით ტყეში, კლდეებთან ახლოს, მთის ფერდებზე გაშენებული მაღლარი ვენახების მახლობლად.

აჭარის რეგიონში მევენახეობა-მელვინეობის ფართოდ გავრცელებაზე მიუთითებს შემორჩენილი და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ღია და დახურული ტიპის მარნები. დახურული ტიპის მარნები გვხვდება საფორტიფიკაციო (ოთოლთას ორი მარანი, ციხისყელის ციხის ორი, დარჩიძეების, ხიხანის, ბეგოშვილების, კავიანის დანდალოს და სხვ. ციხე-სიმაგრეების მარნები), საეკლესიო (სხალთა) და საერო-სამეურნეო ნაგებობებთან. აღსანიშნავია ისიც, რომ მარნები დასტურდება მალამლმითიან ზოლში, იქ სადაც ვენახი არ ხარობს, რაც თავის მხრივ ადასტურებს ცნობებს ბარიდან მთაში ბადაგის ტრანსპორტირებისა და ღვინის შენახ-

ვის ტრადიციის შესახებ (კახიძე, მამულაძე, 2016: 85-86, 144).

სხალთის საეკლესიო კომპლექსში შემავალი მარანი-სატრაპეზო წარმოადგენს შუა საუკუნეების ერთ-ერთ უძველეს ნაგებობას. იგი დიდი ზომის ქვებით ნაგები სწორკუთხა ფორმის მოზრდილი შენობაა, რომელიც მთავარი ტაძრიდან რამდენიმე მეტრის დაშორებით, ეზოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობს. მისი შიდა გადახურვა კამაროვანია, კედლები ნაგებია მოზრდილი, ხოლო კამარა – შედარებით მომცრო ზომის ქვებით. აქ ინახებოდა საწინახელი და დიდი ზომის ქვევრები.²⁵ სხალთის ხუროთმოძღვრულ კომპლექსში შემავალი ეკლესიები X-XIII საუკუნეებით თარიღდება და, სავარაუდოდ, მარნის მშენებლობაც ამავე პერიოდს უკავშირდება. აჭარაში, ასევე, დადასტურებულია საეკლესიო სივრცეში, კერძოდ, თხილვანასა და ვერნების ეკლესიებში ქვევრების დატანების ფაქტიც (კახიძე, მამულაძე, 2016: 114).²⁶

აჭარის რეგიონში საერო ნაგებობებთან და სასახლის კომპლექსებთან არსებული მარნის ნიმუშია სოფელ კაპნისთავის კომპლექსის სარდაფში შემორჩენილი VI-XI საუკუნეების ქვევრები (11 ქვევრი), რომელთაგან ზოგიერთი ორმაგ და სამმაგკედლიანია.²⁷ ქვევრების ეს თავისებურება, გამოწვევის სახით, მხოლოდ კაპნისთავში გვხვდება.

შუა საუკუნეების მარნები მრავლადაა აღმოჩენილი აღმოსავლეთ საქართველოში (დმანისის ნაქალაქარი, გუდარეხი, რუსთავი, მლაშეების გორა, ვარძია, ნადიკვარი, ქვემო

---

²⁵ საბჭოთა ხელისუფლების დროს საავტომობილო გზის გაყვანილას დაინგრა და განადგურდა მარნის მეორე სართული.

²⁶ თხილვანის ეკლესიის შიგნით აღმოჩენილია საკმაოდ კარგად დაცული 7 ქვევრი, ასევე, ვერნების ეკლესიის ცენტრალურ ნაწილში გათხრების დროს გამოვლენილი 3 ქვევრი.

²⁷ კომპლექსი შეისწავლა ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ექსპედიციამ 2015 წელს.

ქართლის ისპიანი, ჟინვალი და სხვ.) და მცირე რაოდენობით დასავლეთ საქართველოში (კახიძე, მამულაძე, 2016: 114). ამ მხრივ საინტერესოა მაჭახლის ხეობაში შემორჩენილი დახურული ტიპის მარნები (ცხემლარა, ჩიქუნეთი, ზედა ჩხუტუნეთი, ქოქოლეთი და სხვ.).

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჩხუტუნეთში, ცხემლარას უბანში, ზურაბ სალვარიძის საკარმიდამო ნაკვეთში, მეტ-ნაკლებად დაცული სახით, შემორჩენილია შუა საუკუნეების მარანი (სურ. 11). კლდოვან ქიმზე მიდგმული და მიწის სიღრმეში ჩაშენებული მართკუთხა ფორმის მარანი (5,10x4,15 მ, შიდა სიმაღლე – 2,3 მ, კედლის სისქე – 0,95-1 მ) ნაგებია მყარად, სქელი, ზოგან კიდებმოსწორებული მოზრდილი ქვებით და დულაბის სქელი ფენით, კამარა კი მომცრო ზომის ქვებით. კამარის საჭევე ზოლში სწორხაზოვნად ჩასმულია ვიწრო ზომის უსწორმასწორო ქვების რამდენიმე რიგი, რომლის წყობა განსხვავდება კამარის ფერდების ქვის წყობისაგან. კამარის საყრდენი ლუნეტიანი კედელი ნაწილობრივ კლდესა და შენეებული, რაც სიმყარეს ანიჭებს ნაგებობას. ინტერიერის ერთ-ერთ კედელზე დატანილია არქიტრავის ქვით გადახურული სწორკუთხა ნიშა. მიწაში შემორჩენილია სანახევროდ გადატეხილი სხვადასხვა ზომის 6 ქვევრის ნაშთი.²⁸ ვიზუალური დათვალიერებით ქვევრები განვითარებული ან გვიანი შუა საუკუნეების პერიოდის უნდა იყოს. ნაგებობის ერთადერთი შესასვლელი ორიენტირებულია სამხრეთით, საიდანაც მთებისა და მწვანე ფერდობების ხედი იშლება.²⁹ საშუალო ზომის ქვებითა და დულაბით ნაგე-

---

²⁸ მეპატრონის გადმოცემით ქვევრების დამტვრევა თურქი დამპყრობლების ზენოლით განხორციელდა მე-17 საუკუნეში.

²⁹ გადმოცემით ირკვევა, რომ მარანი წარმოადგენდა საცხოვრებელი სახლის ქვედა სართულს და მის დამხმარე სამეურნეო ნაგებობას. მეორე სართულის საცხოვრისი, მთიანი აჭარის ქვედა ზოლში გავრცელებული საცხოვრებელი სახლების მსგავსად, ხის იქნებოდა. ამასვე ადასტურებს სახლის მეპატრონე ზ.სალვარიძე. გასული საუკუნის 50-იან წლებში სახლისა და მარნის სამხრეთმა ნაწილმა

ბი მარნის საფასადო კედელს მხატვრულად გააზრებული ელემენტი – ჰორიზონტალურ ღერძზე დატანებული ფრონტონისებური გადახურვის მქონე სამი მცირე ზომის სწორკუთხა ნიშა გააჩნია. ნიშების ფრონტონები გამოყვანილია ოდნავ შვერილი, ირიბად დაწყობილი ფიქალი ქვებით, რაც, მეტ-ნაკლებად ჰორიზონტალური წყობის კედლის ზედაპირთან ერთად, გამომსახველობას ანიჭებს ნაგებობას. მარნის გარე კიდეები სწორკუთხა, მყარი, კარგად გათლილი ქვებითაა ამოყვანილი, კედლების ნაწილი კი მიწაშია ჩაშენებული და ბუნებრივ კლდეს ემყარება. მარანს არ გააჩნია სახურავი.³⁰ სამშენებლო ტექნიკის ხასიათი, შედარებით მომცრო დაუმუშავებელი ქვებითა და დუღაბის ფენით ნაგები კედლების ქვის წყობა მსგავსებას უფრო მეტად გვიანი შუა საუკუნეების – XVI-XVII სს. ძეგლებთან იჩენს (ქამადაძე, 2016: 46-66).³¹ ცხემლარას მარანი წარმოადგენდა საცხოვრებელ კომპლექსთან დაკავშირებულ სამეურნეო ნაგებობას, რასაც თავის მხრივ ადასტურებს მარანთან ახლოს მდებარე ქვით ნაგები ფურნე, რომელიც აჭარის კლიმატური პირობების გათვალისწინებით, გამოყენებული იყო სიმინიდისა და ხილის საშრობად.

საკარმიდამო კომპლექსის შემადგენლობაში დადასტურებული მარნები გვხვდება მაჭახლის ხეობის სხვა სოფლებშიც. მაგალითად, სოფელ პირპილეთში ალი ქოქოლაძის საცხოვრებელ კომპლექსში შედის შერეული მასალით – ქვითა და ხით ნაგები საცხოვრებელი სახლი, ნალია, საცეცხლური

დაიწყო რღვევა და მნიშვნელოვნად შეირყა მარნის საყრდენი კედლების სიმყარე. ამის შემდეგ ეზოს აღმოსავლეთ მონაკვეთში, ფერდის მოსწორებულ მონაკვეთზე, აგებულ იქნა ახალი საცხოვრებელი სახლი. მარნის თავზე კი ამჟამად ხის ნალიაა გამართული.

³⁰ 2022 წელს აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს მიერ ჩატარდა ძეგლის საკონსერვაციო სამუშაოები, რამაც შეამცირა ძეგლის დანგრევის საფრთხე.

³¹ პეტრა-ციხისძირის, ხიხანის ციხის გვიანი შუა საუკუნეების ნაგებობი, ზენდიდის ციხე და სხვ.

(ყორე ქვებით ამოყვანილ კედლებსა და ხის ბოძებზე გადახურული ცეცხლის დასანთები ადგილი), ჰორიზონტალური ნყობის დაცვითა და მოსწორებულზედაპირიანი ქვებით ნაგები მარანი და ფურნე (სურ. 16).

სოფელ ზედა ჩხუტუნეთში ძნელადის საკარმიდამო ნაკვეთში შემორჩენილია დახურული ტიპის მარანი, რომელიც აგებულია მცირე ზომის დაუმუშავებელი ქვებითა და დუღაბით. მარანს ტიმპანიანი კარი და შიდა კამაროვანი გადახურვა გააჩნია, კედლის სისქეში დატანილი აქვს მცირე ზომის თახჩა. ძნელადების მარანი ამ ტიპის სამეურნეო არქიტექტურის ერთ-ერთი საინტერესო ნიმუშია (სურ. 15).

ასევე, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჩიქუნეთში ამირან მალაყმადის საკარმიდამო ნაკვეთში შემორჩენილია ქვით ნაგები საცხოვრებელი სახლისა და სამეურნეო ნაგებობების ნაშთები, რომელთაგან გამორჩეულია ორსათავსიანი მარანი (სურ. 12-14). თითქმის მშრალი ნყობით ნაგები შენობა, სავარაუდოდ, გვიანი შუა საუკუნეების (XVI-XVII სს) საკარმიდამო კომპლექსში იყო ჩართული, რასაც ადასტურებს ქვის მოზრდილი ლოდებით ნაგები შენობების ნაშთები ეზოს ტერასისაკენ დაშვებული ქვის კიბის ორ მხარეს. მიწაში ჩაფლული ქვევრების ფრაგმენტები გამოვლენილია მარნის წინა ეზოს ტერიტორიაზე. მარანი საერთო ფასადით გაერთიანებული, დამოუკიდებელი შესასვლელების მქონე ორი სათავსისაგან შედგება. სათავსი მიწის ფენაშია ჩაშენებული. მარნის თავი გარედან მიწატკეპნილია. აღდგენისა და გამაგრების კვალი ეტყობა სამხრეთის კედელს, არქიტრავისა და კამარის ფერდებს. სათავსის კედლები მოზრდილი ქვებითაა ნაგები. ოდნავ ისრული ფორმის კამარის კეხისაკენ მომცრო ქვებია გამოყენებული. კამარის საჭექ ზოლში მცირე ზომის ნაგრძელებული ქვების ნყობაა გამოყენებული. კამარის ამოყვანის ანალოგიურ ტექნიკას და ქვის ნყობის მსგავს ფორმას მაჭახლის ხეობის სოფელ ცხემლარას მარანშიც ვხვდებით. განსაკუთრებით მყარადაა ნაგები

მინის ფენაში ჩასმული კედელი. ინტერიერში სახასიათო დეტალია მცირე ზომის ნიშები.³² ანალოგიურადაა ნაგები მეორე სათავსიც, რომლის კარის თავზე გადებული არქიტრავის ქვა, სავარაუდოდ, გადახურვის საყრდენსაც წარმოადგენდა. აჭარაში შემორჩენილ ფერდზე, მინის კონგლომერატში ჩაშენებულ ნახევრად მიწურ მარნებს, რომელთა გარე კედელები ნაწილობრივ გამოდის სივრცეში, სავარაუდოდ, ყავრის ბანური გადახურვა უნდა ჰქონოდა, შესაძლებელია მათ ზემოთ დამხმარე ნაგებობაც იყო გამართული. შევნიშნავთ, რომ აჭარაში ხიხანის ციხის ტერიტორიაზე დადასტურებულია XVII-XVIII საუკუნეების მშრალი წყობით ნაგები, პატარა ფართობის, ნახევრად მიწური, მხოლოდ ერთი ოთახისაგან შედგენილი ნაგებობები, რომელთაც, ასევე, შესაძლოა ჰქონდა ყავრის გადახურვა (მინდორაშვილი, 2016; ქამადაძე, 2016: 64). ჩიქუნეთის მარნის ეზო, რელიფის გათვალისწინებით, ტერასებადაა დაყოფილი. ცხემლარას მარნის მიწატეპნილი თავი წარმოადგენს ეზოს ზედა ტერასას, რომლიდანაც ხუთსაფეხურიანი ქვის კიბე ეშვება. ალაგ-ალაგ ძველი და ახალი ყორე ქვის დაბალი ღობის ფრაგმენტებია შემორჩენილი. ვენახი გაშენებულია ქვემოთ, მთის ფერდზე.

აჭარაში გავრცელებულია ღია ტიპის მარნებიც. ისინი, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, გამოვლენილია ქედის (ვარჯანისი, ახო, აბუქეთა, ვაიო, ზვარე, დანდალო), შუახევის (ჭვანა, ტაკიძეები, ნენია, ფურტიო), ხულოს (სხალთა), ხელვაჩაურის (ჩხუტუნეთი), ქობულეთის (ჩაქვის ჩაისუბანი) მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე (ბოხოჩაძე, 1963: 175; კახიძე, მამულაძე, 1963: 115). აღნიშნული ძეგლებიდან ადრეული შუა საუკუნეებით თარიღდება ჩაქვის მარანი, რომე-

---

³² 2022 წლის გაზაფხულზე მარნის მდგომარეობა მძიმე იყო, ავთენტურობის მიუხედავად კამარისა და კედლების სიმყარე მნიშვნელოვნად იყო შერყეული, ინტერიერში ჟონავდა წყალი, ალაგ-ალაგ ეყარა კამარიდან ჩამოცვენილი ქვები. მარნის შესასვლელი ცემენტის ფენით იყო გამაგრებული.

ლიც მსგავსებას იჩენს სამხრეთი შავიზღვისპირეთის ბიზანტიური კულტურის ძეგლებთან (კახიძე, მამულაძე, 2016: 114; კახიძე, სურმანიძე, 2013: 222-232).

აჭარისწყლის ხეობაში, ისევე როგორც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მხარეებში ღვინის ხარისხის შესაწარმუნებლად და მარნების გასამართავად არჩევდნენ შედარებით გრილ და მშრალ ადგილებს. დათარიღებისათვის გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ქვევრების მინაში ჩადგმის ხერხს. ძვ.წ. VI საუკუნიდან ახ.წ XI საუკუნემდე ქვევრები კირის გარეშეა დაფლული, განვითარებული შუა საუკუნეებიდან, კერძოდ კი X-XI საუკუნიდან მკვიდრდება მათი დაკირვის ხერხი. აჭარისწყლის ხეობაში დასტურებულია როგორც დაკირული, ასევე დაუკირავი ქვევრებიც, რომლებიც ანალოგიურად თარიღდება განვითარებული ან გვიანი შუა საუკუნეებით (ბოხოჩაძე, 1963: 142-144; კახიძე, მამულაძე, 2016: 114-115).

ძველ ქართულ არქიტექტურაში, ვითარების შესაბამისად, საერო კომპლექსებში გათვალისწინებულია საცხოვრებელი, სამეურნეო და თავდაცვის ფაქტორები. ზოგჯერ საცხოვრებელ კომპლექსს ერთვის კოშკი (ძალინა, XVII ს.) ან კოშკის ფუნქციები შერწყმულია საცხოვრებელ ნაგებობასთან (თხინვალა, XVIII ს.), რომელსაც გააჩნია მარანი. ვ.ბერიძე გამოყოფს თხინვალის სასახლის „ხაზს“, რომელსაც მიეკუთვნება კახეთის საცხოვრებელთა ერთი ჯგუფი, სადაც კოშკისა და საცხოვრებელ-სამეურნეო ნაწილთა შერწყმა, რამდენადმე, სხვანაირადაა ხორცშესხმული. ეს ჯგუფი ჯერჯერობით ცნობილია სამი ნიმუშით. ესენია: რუისპირის ადამანთ ციხე, ახმეტის ჯანდიერაანთ ციხე და ზემო ხოდაშნის ბერაანთ ციხე, რომელიც თარიღდება XVIII საუკუნით. ბერაანთ ციხე აუშენებია ფილოთეოსის მონასტრიდან ჩამოსულ კოზმან ბერს, რომელიც აღნიშნავს, რომ გააკეთა „მარანი ციხით“ (1760-1784 წწ.). ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტის გათვალისწინებით, როგორც ვ.ბერიძე შენიშნავს, ეს მარ-

თლაც მარანია და არა სასახლე. აქ შენარჩუნებულია გეგმის ორნაწილიანობა (თხინვალის სასახლისაგან განსხვავებით), ტრადიციული კოშკი და ზედ მიშენებული საცხოვრებელ-სამეურნეო ნაწილი, რომელიც ინარჩუნებს ერთგვარ დამოუკიდებლობას. სამივე შენობას ახასიათებს ანალოგიური ფუნქციური განაწილება: კოშკურა ნაწილის პირველ სართულზე საწნახელი დგას, მოზრდილი ოთახი მარანია ქვევრებით, ზემო სართული საცხოვრებელია, ხოლო სულ ზედა გადაუხურავი ნაწილი კბილანებიანი კედლებით შემოსაზღვრულ ბანს წარმოადგენს (ბერიძე, 2014: 418-419). ამ დროის სამეურნეო ნაგებობისათვის ტიპურია კამარების ისრული ფორმები, ნიშებისა და თაროების დატანება კედლებში, რაც დამახასიათებელია აჭარის ნიმუშებისათვისაც.

ჩვენს მიერ განხილული ნიმუშების მაგალითზე ჩანს, რომ აჭარაში ვლინდება დასავლეთ საქართველოს რეგიონებისათვის დამახასიათებელი საცხოვრებელი და სამეურნეო დანიშნულების სათავსების, მათ შორის მარნების როგორც ცალკე, ასევე, საცხოვრებელი სახლის პირველ, სარდაფის სართულზე განთავსების ტრადიცია (ზედა ჩხუტუნეთი – ეთერ კახიძის სახლი). რელიეფიდან გამომდინარე, ეზოებისთვის დამახასიათებელია ტერასისებური სტრუქტურა, კომპლექსების შედარებით მცირე ტერიტორიაზე გაშლა, საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობათა უფრო მჭიდრო განთავსება.

ამდენად, აჭარაში შემორჩენილი მარან-საწნახლები მეღვინეობა-მევენახეობის უძველეს ტრადიციებს ადასტურებს. საწნახელთა სიმრავლე, მისი აგების ტექნიკა, ფორმები, თავისებურებები განვითარებულ და გვიან შუა საუკუნეებში მეღვინეობა-მევენახეობის ტრადიციების უწყვეტობას გვიჩვენებს.

აჭარაში გამოვლენილი ღია და დახურული ტიპის მარნები დადასტურებულია საეკლესიო-სამონასტრო, საცხოვრებელ და თავდაცვით კომპლექსებთან. დახურული მარნების სახასიათო ნიშნებს წარმოადგენს მართკუთხა გეგმარების

მქონე სათავსის ნაწილობრივ მინის სიღრმეში განთავსება, სივრცის ერთ ან ორ სათავსოდ წარმოდგენა, ექსტერიერის ბანური, ხოლო ინტერიერის კამაროვანი გადახურვა, მარნის შიდა და გარე ტერიტორიებზე მოზრდილი ქვევრების ჩატანება, ქვით ნაგები კედლებისა და ფასადების შედარებით სუფთა წყობა და მაღალი სამშენებლო კულტურა.

ლიტერატურა:

1. ბერიძე ვ., ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორია, I, თბილისი, 2014.
2. ბოხორაძე ა., მეღვინეობა-მევენახეობა ძველ საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, თბილისი, 1963.
3. გელაშვილი ა., ბალვანას მონასტერი შავშეთში, IV საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 2016.
4. დიღმელაშვილი ქ., საწნახელი სოფელ მსხალგორის სამონასტრო კომპლექსიდან, საქართველოს სიძველენი 23, თბილისი, 2020, გვ. 32-42.
5. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1941.
6. კახიძე ა., სურმანიძე ნ., ნაგერვაძე მ., აჭარა ენეოლით-ბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში, ბათუმი, 2013.
7. კახიძე ა., მამულაძე შ., აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი, 2016.
8. კახიძე ნ., მევენახეობა-მეღვინეობა და მეხილეობა, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა), ბათუმი, 2009.
9. კახიძე ნ., მევენახეობა და მეხილეობა მაჭახლის ხეობაში, აჭარის მოსახლეობის სამეურნეო ყოფის საკითხები, თბილისი, 1971.

10. კახიძე ნ., მაჭახლის ხეობა, ბათუმი, 1979.
11. მინდორაშვილი დ., ხიხანის ციხეზე 2016 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში, ბათუმი, 2016. (ხელნაწერი)
12. ცქიტიშვილი გ., ციხიაგორას სატაძრო კომპლექსი, ძიებანი, დამატებანი, № 11, თბილისი, 2003.
13. რამიშვილი რ., იალსარის ნამოსახლარი და მლაშეების გორის მარანი, ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები, II, თბილისი, 1974, 139-151.
14. რობაქიძე ალ., დასახლების ფორმათა საკითხისათვის ზემო აჭარაში, ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, ბათუმი, 1960, გვ. 11-24.
15. ქამადაძე კ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (აჭარა) გვიან შუასაუკუნეებში (წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალების მიხედვით) დისერტაცია, ბათუმი, 2016. <https://www.academia.edu/37587459/>
16. ჭილაშვილი, ლ., ნეკრესის არქეოლოგიის დასაწყისი, კრებული დავით აღმაშენებელი, თბილისი, 1990, გვ. 118-136.
17. ჭილაშვილი ლ., ძველი გავაზი, თბილისი, 1975.
18. ხახუტაიშვილი დ., უფლისციხე – ქალაქი კლდეში, თბილისი, 1982.

ილუსტრაციები

სურ. 1-3. სოფ. ზენითის სანნახელი

სურ. 4. სოფ. ოქტომბრის სანნახელი სურ. 5. სოფ. კორომხეთის სანნახელი

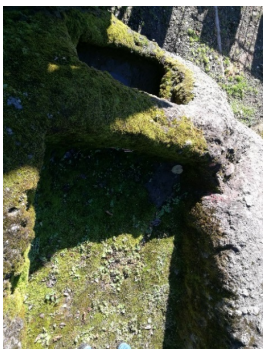

სურ. 6. სოფ. ზუნდაგას სანნახელი

სურ. 7. შუშანეთის სანნახელი

სურ. 8. სოფ. ყოროლისთავის სანნახელი

სურ. 9. სოფ. მერეს სანნახელი

სურ. 10. ჭონჭყოს (ნაგერვაძეების) სანნახელი

სურ. 11. სოფ. ცხემლარა. ზ. საღვარძის მარანი

სურ. 12. სოფ. ჩიქუნეთი. ა. მაღაყმადის მარანი

სურ. 13-14. სოფ. ჩიქუნეთი. ა. მალაყმადის მარანი

სურ. 15. სოფ. ჩხუტუნეთი.
ძნელაძეების მარანი

სურ. 16. სოფ. პირპილეთი.
ა. ქოქოლადის მარანი